

a uzavřenosti různých oblastí zeměkoule, rozšiřování nejrůznějších kontaktů a výměny informací mezi jednotlivými zeměmi a oblastmi. A bylo by na místě dodat ještě jeden bod: hlubinné procesy masového, které probíhají bez výjimky ve všech sférách života současně kapitalistické (a nejen kapitalistické) společnosti a vedou k objektivně novému postavení mas v procesech sociálního řízení, mezi něž patří i rozhodování mocenských institucí.

V jakých formách se uskutečňuje vzájemné působení veřejného mínění a kapitalistického managementu, jaké funkce plní nakonec veřejné mínění v kapitalistické společnosti? Tak zní druhá základní otázka, již autoři knihy sledují.

Při jejím řešení se soustřeďují především na úlohu průzkumů veřejného mínění v politickém systému (amerického) kapitalismu. Jsou si vědomi jejich nesporného významu jako efektivního prostředku ideologického působení vládnoucích tříd na vědomí širokých mas, avšak současně plným právem upozorňují, že smysl této činnosti nelze redukovat výlučně na manipulaci masového vědomí; určují ještě druhou základní funkci průzkumů veřejného mínění: mocenské instituce provádějí jejich pomocí sociálně politické a ideologické sondáže (s. 15—19, 110, 145—146 a další). Autoři přitom nemají na mysli pouze prognózy v období volebních kampaní, jejichž význam je omezený, ale objasnění širokého okruhu konkrétních nálad a názorů mas (s. 17). V této souvislosti najdeme v knize odkaz na J. Gallupa, jenž zdůrazňoval „důležitost anket při provádění sociálních výzkumů“ a nazval metodu namátkových průzkumů veřejného mínění „teleskopem sociálních věd“, jenž pomáhá studovat „sociální vesmír“ pomocí takových prostředků, které dříve neexistovaly (s. 146).

Zvolené hledisko analýzy daného problému neumožňuje vidět celé spektrum vzájemných vztahů, jež existují v kapitalistické společnosti mezi veřejným míněním a řídicími orgány: je přece zřejmé, že funkce průzkumů veřejného mínění a funkce samotného veřejného mínění ve společnosti není tatáž. Proto by bylo žádoucí, aby započatá analýza pokračovala dále, aby se autoři zaměřili na druhou základní funkci průzkumů veřejného mínění, uvedenou v předcházejícím odstavci, a položili si nové otázky: jakými konkrétními cíli se v USA provádějí politicko-ideologické sondáže veřejného mínění a — hlavně — k jakým konkrétním výsledkům v činnosti řídicích orgánů vede a může vést podobná činnost?

V rámci recenze se, bohužel, nemůžeme zabývat dalšími teoreticko-metodologickými problémy, které jsou v knize rozpracovány. Avšak jedno je nesporné: autorům studie *Americké veřejné mínění a politika* se podařilo nejen na deskriptivní, faktologické rovině „odhalit“ dosud neznámou (řadě čtenářů) Ameriku, ale proniknout do hlubokých vrstev kapitalistické sociální skutečnosti a analyzovat ji prostředky teoretické sociologie.

Vzhledem k uvedeným kvalitám kniha nepochybně přispěje k hlubšímu vědeckému pochopení moderní kapitalistické společnosti. Kromě toho pomůže osvětlit metodickou základnu těch oblastí sociologie, jež se zabývají otázkami politiky, ideologie, masového vědomí, masové komunikace atd. Konečně může být užitečná i prakticky — při organizaci velkých, na metodách moderní společenské vědy založených výzkumů veřejného mínění v socialistických podmínkách.

Boris Grušin

### Míroslava Šolcová: Sociálnětiskový způsob života a jeho formování v rodině

Praha, Horizont 1979, 203 s.

Odborné i popularizační práce věnované v současné době velice diskutovaným teoretickým a praktickým otázkám způsobu života byla v minulém roce obohacena novou publikací Míroslavy Šolcové, zabývající se tentokrát formováním socialistického způsobu života v rodině. Poměrně rozsáhlá kniha vychází již tradičně v nakladatelství *Horizont* a její popularizační využití nevede nikterak autorku k tomu, aby omezovala formulování náročných teoretických problémů. Svědčí o tom již úvod, v němž je zdůrazněn především podíl marxismu-leninismu na utváření teorie formování způsobu života a jeho vývoje, a to jak v obecné, tak v konkrétní rovině. Autorka požaduje, aby „obecné teorie o formování a tvorbě socialistického způsobu života se opíraly o řadu konkrétních sociologických výzkumů“ (s. 6), řešených samozřejmě s třídním přístupem, v závislosti na sociálně politických souvislostech, typických pro určitou etapu budování rozvinuté socialistické společnosti.

Z pěti kapitol, které práce obsahuje, jsou tři věnovány zejména procesu zkoumání *způsobu života společnosti a jeho vztahu ke způsobu života rodiny*, včetně základního kategoriálního vymezení.

V první kapitole se autorka zabývá procesem zkoumání způsobu života, zejména z hlediska jeho aktuálnosti, která plyne především z objektivní potřeby vědecké regulace životních a sociálních procesů v socialistické společnosti. Velmi výstižně zdůrazňuje zásadní spjatost obsahu a charakteru reprodukčního procesu (výroba, rozdělování, směna a spotřeba) se způsobem života tříd, sociálních vrstev, skupin a jednotlivců. Na řadě citátů ze současných stranických dokumentů demonstruje vztah teoretických přístupů a společenské praxe právě v oblasti socialistického způsobu života.

Tvorbu způsobu života v rodině — jako významné společenské skupině a instituci — považuje autorka za nedílně spjatou s procesem formování socialistického způsobu života celé společnosti.

Tématem druhé kapitoly je materialistické pojetí dějin jako teoretické a metodologické východisko výkladu způsobu života společnosti a rodiny. Autorka zde rozebírá podstatu rozdílného pojetí způsobu života v buržoazní ideologii a marxismu, tkvící především v odlišném třídním chápání vývoje jednotlivce a společnosti a jejich vzájemného vztahu. Aktualizuje teze klasiků marxismu o vzniku a charakteru základních sociálních vztahů, podmiňujících i vznik rodiny, které nejsou „důsledkem biologické determinovanosti lidí, ale projevem určitého způsobu součinnosti lidí při reprodukcí života v jeho totalitě“ (s. 19).

Historicko-sociální podmíněnost nejen vzniku, ale zejména vývoje jednotlivých typů a forem rodinného společenství charakterizuje autorka již ve své dřívější publikaci.<sup>(1)</sup> Svě marxistické pojetí „dotváří“ v recenzované práci v tom smyslu, že nezvýrazňuje pouze podíl rodiny na společenské dělbě práce a výrobním procesu, ale obrací pozornost především ke způsobu života (v závislosti na přeměně společenských vztahů), který je ostatně podstatný i pro vymezování jejich společenských typů a forem. V nástinu společensko-historické analýzy diferencovaného způsobu života rodin vymezuje i společenské, ekonomické a politické předpoklady socialismu pro vytvoření základu kvalitativně odlišného způsobu života celé společnosti.

Třetí kapitola práce je věnována kategoriálnímu vymezení pojmu způsob života. Opírá se především o některé sovětské badatele, zejména o názor, že ve způsobu života se spojuje „dialektika obecného, zvláštního a jedinečného v procesu rozvoje a fungování společenského systému“.<sup>(2)</sup> V současné bohatosti pojmové a obsahové vymezení kategorie způsobu života se autorce podařilo výstižně vyjádřit zásadně odlišné přístupy k jeho zkoumání — vztahující na jedné straně způsob života k mimopracovní sféře<sup>(3)</sup> a na druhé straně k práci ve společenské výrobě.<sup>(4)</sup> M. Šolcová se ztotožňuje s většinou marxistických badatelů, kteří spojují způsob života jak s pracovní, tak s mimopracovní sférou. V pracovním vymezení kategorie způsobu života především zvýznamňuje třídní a sociální podmíněnost souhrnu činností, vyplývajících z diferencovaného postavení tříd a sociálních skupin ve výrobě a z historické úlohy dělnické třídy v boji za změnu a vytvoření nových podmínek pro socialistický způsob života celé společnosti.

Jádro práce tvoří čtvrtá kapitola, nesoucí název celé studie. Úvodem se autorka snaží postihnout některé specifické rysy socialistického způsobu života v naší zemi a současně definovat projevy sociálně třídních rozdílů ve způsobu života rodin. Jejich příčiny spatřuje nejen v ekonomických podmínkách (v objektivně existujících rozdílech v rozdělování i přerozdělování v rodině), ale zejména ve vlivu měnící se třídně sociální struktury na způsob života rodiny, především pak v prolínání a střetávání odlišných životních stylů v heterogenních (vzdělanostně, profesně, etnicky) manželských svazcích.

Ve stručné analýze společenských funkcí rodiny vychází autorka ze své (již citované) publikace zdůrazněním významu ekonomické funkce zejména v tom, že vytváří ekonomický základ pro volbu způsobu života. Podnětně zdůrazňuje, že základní obsah způsobu života v rodině je vytvářen v dialektické spjatosti plnění všech funkcí rodiny.

Složitost propojení životních a rodinných cyklů do tří období formování způsobu života v rodině (autorčina periodizace) může vyvolat určitou diskusi, zejména pokud jde o obsahové utřídění některých problémů. Tak například v prvním období formování způsobu života v rodině (které autorka na jedné straně ohraničuje vstupem do manželství a na druhé narozením dítěte), jsou v souvislosti s motivací sňatků diskutovány problémy realizace tzv. „sex education“, přičemž úlohy „výchovy k rodičovství“ jsou řešeny v souvislosti s výchovou dětí v rodině až v další fázi formování životního způsobu — i když se jedná o neoddelitelné součásti komplex-

(1) Miroslava Šolcová: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. Praha, Horizont 1976.

(2) V. I. Tolstych (Voprosy filosofii 1974, č. 12, s. 42).

(3) V. G. Sinicin, G. Conkov a s určitým omezením i A. G. Charčev ve své knize *Byt i sem'ja v sociologii v socialističeskom obščestve*. Leningrad 1968.

(4) Například L. A. Gordon — E. V. Klopov: *Člověk po práci*. Praha, Svoboda 1976.

niho výchovného procesu, který by se měl realizovat ještě před uzavřením manželství. Právě tak ve třetím období, které je ztotožňováno se změnami ve způsobu života rodiny, z níž odešly dospělé děti, rozšiřuje sama autorka toto vymezení o problémy vícegeneračních rodin (ať už jde o chtěné trvalé soužití, či nikoli).

Za zvlášť přínosnou považují analýzu vlivu malovýrobních činností v rodině na způsob života. Postupná likvidace malovýroby v rodině by optimalizovala nejen rozvoj a kultivaci výrobních sil, ale vytvořila by i předpoklady pro změnu charakteru vzájemných vztahů uvnitř rodiny, předpoklady pro reálné řešení emancipace ženy atd. M. Šolcová si uvědomuje složitost a dlouhodobost společenského řešení tohoto problému, k němuž se vrací v dalších částech práce. Postupné odstraňování malovýroby z domácích prací pokládá za jedno z podstatných řešení komplexu problémů spojených s volným časem. Volný čas považuje za objektivně determinovanou kategorii: řešení problémů je celospolečenskou záležitostí a je možné je realizovat jen na bázi socialistických výrobních vztahů. Zlepšení rozsahu a skladby volného času členů rodiny, především žen, nespočívá v přerozdělení prací v rodině, ale především ve vytvoření společenských podmínek a rovnocenných možností pro všestranný rozvoj každého jedince.

Autorka kritizuje představitele buržoazní sociologie (i některé naše autory z konce šedesátých let), kteří se zpochybňováním významu zaměstnanosti žen snaží parciálně řešit nejen problémy volného času, ale apologetikou staré dělby práce se výslovně orientují i na zvýznamňování „renesance“ a privatizace rodinného života“. Tato jednostranná individualistická koncepce způsobu života uzavřené rodiny — chápáné jako zázemí proti odcizenému světu, zvětšující bariéru mezi světem práce a ne-práce a charakterizující tak rodinu jako „pospolitost volné chvíle“ — je v naprostém rozporu s marxistickým pojetím všestranného rozvoje osobnosti. Údaje z některých empirických výzkumů upozorňují na rozsah aktivit realizovaných v rodině zachycují pouze přechodný jev tvorby způsobu života v socialismu.

V této souvislosti M. Šolcová sympatizuje se společenskou podporou modelu tzv. otevřené rodiny, kde mezilidské vztahy ztrácejí svou jednostrannost a jsou realizovány ve složité škále činnosti mnohostranně společensky angažovaných jedinců. Upozorňuje na to, že cesta z „privatizace“ rodiny vede sice přes odstraňování malovýrobních činností z rodiny, rozvoj služeb všeho druhu atd., nelze ji však redukovat na pouhý rozvoj mechanizace domácností, přinášející ostatně celou řadu dalších problémů.

Rozsáhlá pasáž je věnována spotřebě v rodině jako součásti její ekonomické funkce. Marxistická analýza dialektické vazby mezi způsobem spotřeby, jejímž prostřednictvím realizuje rodina řadu svých materiálních potřeb, a způsobem výroby je kriticky vztažena především k některým názorům jednoznačně ztotožňujícím rodinu se spotřební, konzumní společenskou jednotkou. Zvyšování životní úrovně v socialistické společnosti není omezeno na pouhý konzumentský vztah k věcem. Vývoj rodinné spotřeby a životní úrovně, a především problémy spojené s její společenskou regulací, komentuje autorka zejména ve vztahu k počtu dětí v rodině. V této souvislosti se zmiňuje i o systému rozsáhlých propopulačních opatření, která byla realizována v naší zemi v minulých letech. Část věnovaná analýze spotřeby a některým parametrům rozvoje životní úrovně rodiny obsahuje množství statistických údajů a odkazů.

Proces výchovy dětí je v knize reflektován z hlediska rozvoje socialistického člověka a formování jeho způsobu života. Změna společenských poměrů determinuje změny obsahu i forem výchovného působení rodiny i školy. V této souvislosti je zdůrazněn i význam demokratizace vzdělání, která postupně odstraňuje sociálně třídní podmíněnost vzdělanostní úrovně. V souvislosti s dělbou výchovných povinností mezi rodinu a další společenské instituce a zařízení zdůrazňuje autorka význam výchovného působení rodičů. Poukazuje například na důležitost společenské angažovanosti a politické aktivity rodičů pro rozvinutí úkolů ve výchově nové generace.

Na závěr studie o formování způsobu života v rodině je zdánlivě neorganicky přičleněna kapitola o rozvodovosti. Má to však svůj důvod, protože i po právní anulaci manželství zůstává rodina, i když neúplná, zachována. V kapitole jsou v poněkud stručné podobě komentovány hlavní příčiny rozvodovosti a je analyzována sociální a ekonomická situace neúplných rodin s dětmi.

Přehledem problémů a hloubkou záběru je nová publikace M. Šolcové velmi přínosná; lze jen litovat, že poměrně malý náklad omezuje možnosti, aby se s ní seznámili všichni odborníci zabývající se problematikou způsobu života a rodiny v naší společnosti.

*Milada Mrkosová*